ԱԶԱՏԱԶՐԿՎԱԾՆԵՐԻ ԸՆՏՐԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԵՐԿՐՆԵՐՈՒՄ

ԳԻՆՈՍՅԱՆ Ս.Ա.

Ընտրական իրավունքը քաղաքացու հիմնարար իրավունքներից մեկն է, որով նա մասնակցում է պետության կառավարմանը՝ անմիջականորեն կամ ընտրված ներկայացուցիչների միջոցով: Սակայն պետք է հասկանալ՝ արդյո՞ք բոլոր քաղաքացիները հավասար հիմունքներով են օգտվում ընտրելու իրավունքից թե՞ ոչ: Արդ, փորձենք պարզաբանել, թե ազատազրկվածների ընտրելու իրավունքի ինքնաբերաբար սահմանափակումը կարո՞ղ է համապատասխանել ժողովրդավարության սկզբունքներին, թե՞ այդ սահմանափակումը կհակասի մարդու հիմնարար իրավունքներն ու ազատություններն ամրագրող իրավական տեքստերի նորմերին:

Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի[1] 21-րդ և **Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիային**[2] (այսուհետև՝ Կոնվենցիա) կից առաջին արձանագրության՝ «*Ազատ ընտրությունների իրավունք*» վերնագրված 3-րդ հոդվածներն ամրագրում են, որ ժողովուրդը իրավասու է ընտրել երկրի իշխանություններին: Ուստի, յուրաքանչյուր ոք կարող է մասնակցել իր երկրի կառավարմանը ողջամիտ պարբերականությամբ, գաղտնի քվեարկությամբ կազմակերպված ազատ ընտրությունների միջոցով՝ իրացնելով սեփական ընտրական իրավունքը, որը բաղկացած է **ակտիվ ընտրական և պասիվ ընտրական իրավունքներից**[3]: Ակտիվ ընտրական կամ ընտրելու

---

[1] Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր՝ ընդունված 1948 թ. դեկտեմբերի 10-ին, հոդվ. 21, http://www.un.org/fr/universal-declaration-human-rights/index.html:

[2] Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա. ընդունվել է 1950 թ. նոյեմբերի 4-ին, ուժի մեջ է մտել 1953 թ. սեպտեմբերի 3-ին, Առաջին արձանագրություն, հոդվ. 3. Ազատ ընտրությունների իրավունք՝ http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_FRA.pdf:

[3] Droit à des élections libres, Unité de presse, fiche thématique, mai 2013, http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Free_elections_FRA.pdf: **Վ. Այվազյան** և ուրիշներ, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական իրավունք, Ե, 2012, էջ 278:

իրավունքը քաղաքացուն հնարավորություն է տալիս մասնակցել երկրի ներկայացուցչական մարմինների ընտրությանը և կատարել համապատասխան (համապետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների) ընտրություններին առաջադրված որևէ թեկնածուի ընտրություն: Պասիվ ընտրական կամ ընտրվելու իրավունքը իրականացնելիս քաղաքացին ընտրություններին մասնակցում է թեկնածուի կարգավիճակով, այսինքն՝ սա քաղաքացու անմիջական հնարավորությունն է զբաղեցնելու պետական պաշտոններ: Եվրոպայի խորհրդի անդամ-պետությունները անձի այս հիմնարար իրավունքի իրականացման վերաբերյալ ունեն տարբեր մոտեցումներ: Հիմնականում քննարկման առարկա է այն հարցը, թե *արդյո՞ք անձի ընտրելու իրավունքը բացարձակ իրավունք է թե՞ ոչ:* Չնայած ընտրելու իրավունքը ժողովրդավարական հասարակության հիմնական սկզբունքներից է, այն ունի որոշակի սահմանափակումներ: Այսօր պետությունները հիմնականում նախատեսում են տարիքային, քաղաքացիության, անձի գործունակության հետ կապված ընտրելու իրավունքի սահմանափակումներ: Պետությունները հաճախ, սահմանափակ կերպով մեկնաբանելով այս հիմնարար իրավունքը, ազատազրկվածներին նույնպես զրկում են իրենց ակտիվ ընտրական իրավունքը իրականացնելու հնարավորությունից: Հայաստանի Հանրապետությունը մինչև 2015 թ. դեկտեմբերի 6-ի Սահմանադրական փոփոխությունների հանրաքվեն նույնպես դասվում էր այդ պետությունների շարքին: Մասնավորապես, 2005 թ. նոյեմբերի 27-ի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրությունը (այսուհետև՝ 2005թ. փոփոխություններով Սահմանադրություն) և 2011 թ. մայիսի 26-ին ընդունված ՀՀ ընտրական օրենսգիրքը ամրագրում էին. «*Ընտրել և ընտրվել չեն կարող դատարանի վճռով անգործունակ ճանաչված, ինչպես նաև օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով ազատազրկման դատապարտված և պատիժը կրող քաղաքացիները*»[4]: Ինչպես 2005 թ. փոփոխություններով Սահմանադրությունը, այնպես էլ Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրությունը սահմանափակում են ազատազրկվածների ընտրելու իրա-

[4] Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (ՀՀՊՏ 12.05.2005/Հատուկ թողարկում, հոդվ. 1426), հոդվ. 30, պարբ. 3: Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգիրք (ՀՕ-164-Ն, ՀՀՊՏ 2011.06.16/36(839), հոդվ. 852, որը ուժը կորցրած է ճանաչվել 01.06.2016 թ.), հոդվ. 2, 3-րդ մաս, www.arlis.am:

վունքը[5]: Միացյալ Թագավորության 1983 թ. Ժողովրդի ներկայացուցչության ակտի (Representation of the People Act 1983) 3-րդ հոդվածն ամրագրում է. «*Քրեակատարողական հիմնարկում իր պատիժը կրող ազատազրկված կամ ապօրինի ազատության մեջ գտնվող անձը, որն այլապես կլիներ դատապարտված և ազատազրկված, չի կարող մասնակցել կառավարության, Պառլամենտի և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններին*»[6]:

Վերոնշյալ իրավական ակտերը վերլուծելիս պարզ է դառնում, որ այս երկրներում, նման կարգավորման դեպքում, ազատազրկվածները առհասարակ ընտրելու իրավունքից չեն կարող օգտվել, և հետաքրքիրն այն է, որ այսպիսի ակտիվ ընտրական իրավունքի սահմանափակումը ոչնչով պատճառաբանված և արդարացված չէ: Հետևաբար, հարց է առաջանում, թե արդյո՞ք ազատազրկվածների ընտրելու իրավունքի չպատճառաբանված սահմանափակումը համապատասխանում է Կոնվենցիային կից առաջին արձանագրության 3-րդ հոդվածին:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետև՝ Դատարան) իր մի շարք որոշումներում արձանագրում է, որ պետությունները միանշանակ կարող են սահմանափակել ազատազրկվածների ակտիվ ընտրական իրավունքը, սակայն ցանկացած տիպի սահմանափակում պետք է լինի արդարացված: Երկրի իշխանությունները, այս հիմնարար իրավունքը սահմանափակելիս, պիտի հաշվի առնեն կատարված հանցանքի ծանրությունը, բնույթը, սահմանված պատժի տևողությունը, ազատազրկվածի անձը բնութագրող հատկանիշները, որպեսզի սահմանափակումը չլինի ինքնաբերաբար և չտարբերակված: Դատարանը ***Հրոսթն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության 2005 թվականի հոկտեմբերի 6-ի*** գործով արձանագրում է. «*Կոնվենցիայով երաշխավորված այս իրավունքի ընդհանուր, ինքնաբերաբար և չտարբերակված սահմանափակումը, որն անցնում է պետության հայեցողության սահմանները, պետք է համարել սույն Կոնվենցիայի առաջին արձանագրության 3-րդ հոդվածի խախ-*

---

[5] Конституция Российской Федерации, ст. 32, параграф 3, http://www.constitution.ru/fr/part2.htm.

[6] Representation of the People Act 1983, Article 3: Disfranchisement of offenders in prison etc., Paragraph 1, http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1983/2#commentary-c14478171.

տում»[7]: Այդ նույն որոշման մեջ դատարանը նշում է նաև. *«...ազատազրկվածները շարունակում են օգտվել իրենց՝ Կոնվենցիայով երաշխավորված հիմնարար իրավունքներից և ազատություններից, բացառությամբ ազատության իրավունքի...»* [8]: Այսինքն, միայն ազատազրկման փաստը բավարար չէ անձին իր ակտիվ ընտրական իրավունքից զրկելու համար, քանի որ այդպիսի սահմանափակումը պետք է լինի հիմնավորված՝ ցանկացած տիպի կամայականություն բացառելու համար: Ազատազրկվածների ընտրելու իրավունքի անհիմն սահմանափակման մասին Դատարանը նշում է իր մեկ այլ՝ ***Գրինը և Մ.Թ.-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության 2010 թվականի նոյեմբերի 23-ի*** գործում[9]: Նախ, դատարանը արձանագրում է Կոնվենցիային կից արձանագրության 3-րդ հոդվածի խախտում, այնուհետև, տեսնելով, որ Միացյալ Թագավորության իշխանությունները որոշակի դժվարություններ ունեն իր վճիռները կատարելու հարցում, որոշում է այս գործին տալ, այսպես կոչված, **«Ուղեցույց որոշման» (Pilot judgement)** կարգավիճակ[10]: «Ուղեցույց որոշում» ասելով՝ պետք է հասկանանք այնպիսի վճիռ, որում Դատարանը ոչ միայն որոշում է թե տվյալ գործով առկա՞ է արդյոք Կոնվենցիայի այս կամ այն հոդվածի խախտում, այլև մատնանշում է համակարգային և կրկնվող խնդրի առկայությունը Կոնվենցիայի անդամ տվյալ պետությունում ինչպես նաև անդամ-պետության կառավարությանը տալիս է հստակ ցուցումներ՝ հնարավոր խնդիրների լուծման կապակցությամբ[11]: Վերոնշյալ գործով Դատարանը, փաստորեն, փորձել է գտնել Միացյալ Թագավորության օրենսդրական այն համակարգային խնդիրները, որոնք խոչընդոտ էին ազատազրկված-

---

[7]AFFAIRE HIRST c. ROYAUME-UNI (No 2), Requête no 74025/01 (6 octobre 2005), §82 http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"respondent":["GBR"],"kpthesaurus":["574","39","112","163","306","447","476","499"],"documentcollectionid2":["GRANDCHAMBER","CHAMBER"],"itemid":["001-70443"]}.

[8] Նույն տեղում, §69-71:

[9] AFFAIRE GREENS et M.T. c. ROYAUME-UNI, Requêtes nos 60041/08 et 60054/08 (23 novembre 2010), http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"respondent":["GBR"],"kpthesaurus":["574","39","112","163","306","447","476","499"],"documentcollectionid2":["GRANDCHAMBER","CHAMBER"],"itemid":["001-101857"]}.

[10] Նույն տեղում,§104-109:

[11] PilotJudgments:Whatispilotjudgementprocedure?,http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Pilot_judgments_ENG.pdf.

ների՝ իրենց ընտրելու իրավունքից օգտվելու համար, և առաջարկել է ի հայտ եկած խնդիրների լուծման եղանակներ:

Իր այլ՝ ***Ֆըրֆը և ուրիշներն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության 2014 թվականի օգոստոսի 12-ի***[12] ու ***Մքիյուֆը և ուրիշները ընդդեմ Միացյալ Թագավորության 2015 թվականի փետրվարի 10-ի***[13] գործերով, Դատարանը կրկին արձանագրում է Կոնվենցիայի արձանագրության 3-րդ հոդվածի խախտում՝ նշելով, որ, չնայած Միացյալ Թագավորությունը փորձում է ամեն կերպ լուծել այս օրենսդրական բացը՝ ներկայացնելով ազատազրկվածների ընտրելու իրավունքի իրականացմանն ուղղված օրենքի նախագիծ, սակայն ներկայիս օրենսդրությունը, մնալով անփոփոխ, թույլ չի տալիս ազատազրկվածներին օգտվել իրենց ակտիվ ընտրական իրավունքից: Դատարանը, ցանկանալով իմանալ, թե ինչպես են Կոնվենցիայի անդամ-պետությունները իրենց ներպետական ակտերում կարգավորում ազատազրկվածների ընտրելու իրավունքը, արդյո՞ք սահմանափակում են այն թե՞ ոչ, իր՝ ***Սկոպոլան ընդդեմ Իտալիայի 2012 թվականի մայիսի 22-ի***[14] գործով կատարել է Եվրոպայի խորհրդի անդամ-պետությունների օրենսդրությունների համեմատական խորը վերլուծություն: Այս վերլուծության շնորհիվ Դատարանը եզրահանգել է, որ Կոնվենցիայի անդամ 19 պետության ազգային օրենսդրություն ընդհանրապես որևէ ձևով չի սահմանափակում ազատազրկվածների ընտրելու իրավունքը (Կիպրոս, Իռլանդիա, Չեխիայի Հանրապետություն, Իսպանիա, Շվեդիա, Շվեյցարիա, Ուկրաինա և այլն), 7 պետություն նախատեսում է այդ իրավունքի ինքնաբերաբար, առանց որևէ հիմնավորվածության սահմանափակում (Հայաստանի Հանրապետություն, Բուլղարիա, Էստոնիա, Վրաստան, Հունգարիա, Միացյալ Թագավորություն, Ռուսաստանի Դաշնութ-

[12]CASE OF FIRTH AND OTHERS v. THE UNITED KINGDOM, Applications nos. 47784/09, 47806/09, 47812/09, 47818/09, 47829/09, 49001/09, 49007/09, 49018/09, 49033/09 and 49036/09 (12 August 2014), http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"respondent":["GBR"],"kpthesaurus":["574","39","112","163","306","447","476","499"],"documentcollectionid2":["GRANDCHAMBER","CHAMBER"],"itemid":["001-146101"]}.

[13]CASE OF McHugh AND OTHERS v. THE UNITED KINGDOM, Application no. 51987/08 and 1,014 others (10 February 2015), http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid": ["001-151005"]}.

[14]AFFAIRE SCOPPOLA c. ITALIE (No 3), Requête no 126/05 (22mai 2012), http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"dmdocnumber":["908351"],"itemid":["001-111043"]}.

յուն): Մնացած պետությունների մասով դատարանն արձանագրել է, որ 16 պետություններ (Գերմանիա, Ավստրիա, Բելգիա, Բոսնիա և Հերցեգովինա, Ֆրանսիա, Հունաստան, Լյուքսեմբուրգ, Մալթա, Մոնակո, Նիդեռլանդներ, Լեհաստան, Պորտուգալիա, Ռումինիա, Սան-Մարինո, Սլովակիա և Թուրքիա) կազմում են մի միջանկյալ խումբ, որտեղ ազատազրկվածի ընտրելու իրավունքի սահմանափակումը կախված է կատարված իրավախախտման տեսակից և ծանրությունից: Իտալիայի օրենսդրությունը ավելի մոտ է գտնվում վերոնշյալ կատեգորիայի պետությունների օրենսդրական համակարգերին: Վերջին խումբ պետություններից մի քանիսը (Գերմանիա, Ավստրիա, Բելգիա, Ֆրանսիա, Հունաստան, Լյուքսեմբուրգ, Նիդեռլանդներ, Լեհաստան, Պորտուգալիա, Ռումինիա և Սան-Մարինո) ազատազրկվածների ակտիվ ընտրական իրավունքի սահմանափակման հարցը թողնում են քրեական գործերով դատավորի հայեցողությանը: Հունաստանում և Լյուքսեմբուրգում ազատազրկվածները չեն կարող օգտվել իրենց ընտրելու իրավունքից, եթե կատարել են առանձնապես ծանր հանցագործություններ[15]: ՀՀ-ում իրավիճակը էապես փոխվել է 2015 թ. դեկտեմբերի 6-ի հանրաքվեից հետո, երբ ՀՀ Սահմանադրությունում կատարվեցին մի շարք փոփոխություններ, այդ թվում՝ ընտրական իրավունքի վերաբերյալ: Նոր խմբագրությամբ Սահմանադրության *«Ընտրական իրավունքը և հանրաքվեին մասնակցելու իրավունքը»* վերնագրով 48-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ ընտրելու և ընտրվելու, ինչպես նաև հանրաքվեին մասնակցելու իրավունք չունեն դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճռով անգործունակ ճանաչված, ինչպես նաև դիտավորությամբ կատարված ծանր հանցանքների համար օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով դատապարտված և պատիժը կրող անձինք: Ընտրվելու իրավունք չունեն նաև այլ հանցանքների համար օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով դատապարտված և պատիժը կրող անձինք[16]: Նույն սկզբունքով, Հայաստանի Հանրապետության նոր՝ 2016 թ. մայիսի 25-ին ընդունված ընտրական օրենսգրքի 2-րդ հոդվածի 3-րդ մասն ամրագրում է, որ ընտրելու իրավունք չունեն դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճռով անգործունակ ճանաչված, ինչպես նաև դիտավորությամբ կա-

[15] Նույն տեղում, § 45-48:

[16] ՀՀ Սահմանադրություն (ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում, հոդվ. 1118), հոդվ. 48, մաս 4-րդ:

տարված ծանր և առանձնապես ծանր հանցանքների համար օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով դատապարտված և պատիժը կրող անձինք[17]:

Ինչպես տեսնում ենք, ՀՀ Սահմանադրության և ընտրական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածներն արտացոլում են Դատարանի որոշումներում արված մեկնաբանությունները և ցուցումները: Սահմանադրությունը, այդուհետև, առանձնացնում է **ընտրելու իրավունք չունեցողներին** և **ընտրվելու իրավունք չունեցողներին**: Այժմ, ընտրվելու իրավունք չունեն ցանկացած հանցանքի համար օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով դատապարտված և պատիժը կրող անձինք, իսկ արդեն ընտրելու իրավունք չունեն միայն այն անձինք, որոնք կատարել են ծանր հանցանքներ, այսինքն՝ ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործություններ: Բացի այդ, կատարված հանցանքներում մեղքի ձևը նույնպես կարևորվում է, քանի որ անձի ընտրելու իրավունքի սահմանափակում հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ վերջինս հանցանքը կատարել է ուղղակի կամ անուղղակի դիտավորությամբ: Վերոգրյալը թույլ է տալիս ասել, որ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունում, այդ թվում և մայր օրենքում՝ Սահմանադրությունում, ազատությունից զրկված և պատիժը կրող անձի ակտիվ ընտրական իրավունքի սահմանափակումը հիմնավոր է, ինքնաբերաբար չէ և տարբերակված է:

Այսպես, ծանոթանալով Կոնվենցիայի անդամ-երկրների տարբեր օրենսդրական մոտեցումներին, ինչպես նաև վերլուծելով Դատարանի համապատասխան որոշումները՝ կարող ենք նշել, որ ակտիվ ընտրական իրավունքը բացարձակ չէ և նույնը չէ բոլոր քաղաքացիների համար: Մասնավորապես, ազատազրկվածները որոշ երկրներում ընդհանրապես չեն կարող օգտվել այդ իրավունքից: Իհարկե, Դատարանը պետությունների լայն հայեցողությանն է թողնում ազատազրկվածների ընտրելու իրավունքի սահմանափակումը, սակայն դրա հետ մեկտեղ մի բան միանշանակ է. ոչ մի անդամ-պետություն իրավասու չէ առանց որևէ հիմնավորման, ինքնաբերաբար, չտարբերակված ձևով սահմանափակել ազատությունից զրկված անձի ակտիվ ընտրական իրավունքը:

[17] ՀՀ ընտրական օրենսգիրք (ՀՕ-54-Ն,ՀՀՊՏ 2016.05.30/42(1222)), հոդվ. 2, մաս 3-րդ:

ВОПРОСЫ ИЗБИРАТЕЛЬНОГО ПРАВА ЗАКЛЮЧЕННЫХ В РА И ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАНАХ

ГИНОСЯН С.А.

Резюме

Изучение различных законодательных подходов стран Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод, а также соответствующих решений Европейского суда по правам человека приводит к заключению, что в некоторых странах активное избирательное право не является абсолютным и одинаковым для граждан, лишенных свободы. Разумеется, Европейский суд по правам человека оставляет на усмотрение государства ограничение прав заключенных. Однако ни одно государство, являющееся членом Европейской конвенции, без какого-либо обоснования не имеет права лишить заключенного его избирательного права.

RESTRICTIONS OF THE RIGHT TO VOTE OF PRISONERS IN RA AND EUROPEAN COUNTRIES

S. GINOSYAN

Abstract

The suffrage is one of the basic rights of the citizen, giving him the opportunity to participate in governing of a state directly or through elected representatives. Having familiarized with various legislative approaches of the member states of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, as well as analyzing the relevant decisions of the European Court of Human Rights, it can be noted that in some countries, active suffrage is not an absolute right and is not the same for citizens deprived of their liberty. Of course, the European Court of Human Rights leaves the questions concerning the restrictions of the rights of prisoners to a largemargin of appreciationof a state (margin of state discretion). However, no member state of the European Convention, without any justification, has the right to deprive the prisoner of his/her suffrage.